

Karol Staśkiewicz¹

Uniwersytet Warszawski

Wojciech Zomerski, *W kierunku demokratycznej nauki prawa? Dogmatyka, edukacja, postanalityczność*, Warszawa 2023, ss. 383

1. Wprowadzenie

Tytułowa praca autorstwa dr. Wojciecha Zomerskiego² to kompleksowe opracowanie z zakresu filozofii i teorii prawa przedstawiające spór wokół teoretycznych i normatywnych podstaw dla polskiego modelu edukacji prawniczej i dogmatyki prawa przez pryzmat perspektywy badawczej nazwanej przez autora perspektywą „postanalityczną” (a więc przez pryzmat podejścia badawczego inspirowanego się twórczością Artura Kozaka³, a współcześnie rozwijanego m.in. przez Michała Stambulskiego⁴). Warsztat pojęciowy zaczerpnięty przez autora z dorobku postanalitycznej filozofii prawa wykorzystano w tej publikacji nie tylko do rzucenia nowego światła na ten wciąż aktualny spór, lecz także, a może przede wszystkim, do wypracowania gruntu pod propozycję dla reformy nauki i nauczania prawa w celu ich dostosowania do szybko zmieniających się współczesnych realiów społecznych.

2. Struktura, treść i założenia książki pt. *W kierunku demokratycznej nauki prawa? Dogmatyka, edukacja, postanalityczność*

Publikacja zaczyna się od pogłębionej rekonstrukcji historycznych źródeł współczesnej polskiej filozofii i teorii prawa. Jej początki autor odnajduje w powojennej Polsce i jej myśli o prawie, której charakterystyczną cechą był – w jego opinii – zamiar wypracowania pewnej spójnej alternatywy dla marksistowskiej filozofii prawa (alternatywy inspirowanej osiągnięciami przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej⁵). Chcąc uchronić polską myśl prawną przed jej włączeniem do projektu socjalistycznej przebudowy społeczeństwa, w polskiej teorii prawa pojawił się zamysł zdystansowania się wobec bieżącej, autorytarnej polityki (i zachowania autonomii prawa i myśli o prawie) poprzez uznanie,

¹ Numer ORCID: 0000-0002-8886-8466. Adres e-mail: k.staskiewicz@wpia.uw.edu.pl

² W. Zomerski, *W kierunku demokratycznej nauki prawa?, Dogmatyka, edukacja, postanalityczność*, Warszawa 2023.

³ Zob. np. A. Kozak, *Myślenie analityczne w nauce prawa i praktyce prawniczej*, Wrocław 2010.

⁴ Zob. np. M. Stambulski, *Wiadomość od cesarza. Pojęcie prawa w teorii analitycznej i postanalitycznej*, Warszawa 2021.

⁵ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 44.

że istnieje możliwość obiektywnego i neutralnego uprawiania teorii prawa dzięki temu, iż prawo jest w swej istocie zjawiskiem normatywnym i językowym, a do naukowego „odkodowania” treści tekstów prawa wystarczające jest zastosowanie metod i pojęć pochodzących z ogólnej filozofii analitycznej (w tym z logiki, semantyki i filozofii języka)⁶. Według W. Zomerskiego tego rodzaju podejście do prawa przeszło długą drogę od czasów powojennych i współcześnie ma ono dominujący status w polskiej kulturze prawnej. Jednocześnie ten kierunek myślenia o prawie wywarł istotny wpływ zarówno na aktualne metody wykorzystywane przez dogmatyków prawa, jak i na organizację, i główne założenia edukacji prawniczej. Odnośnie do tych dziedzin, inspirowana filozofią analityczną teoria prawa zakłada m.in. istnienie jednego prawidłowego odczytania dla każdego tekstu prawnego i skupia się tym samym na „logicznej egzegezie” tekstu, co w praktyce sprzyja uprzywilejowaniu zarówno formalno-językowych metod wykładni w dogmatyce prawa, jak i pozycji wykładowców (ograniczających się często na zajęciach do podawania studentom *ex cathedra* pewnych apriorycznych i obiektywnych „prawd profesorskich” na temat normatywnej treści prawa⁷). Pomimo że takie analityczne podejście do prawa w znacznej mierze ukształtowało tradycyjny dyskurs naukowy, zdaniem autora w wielu sferach nie przystaje ono już do rzeczywistości (np. jeśli chodzi o debatę nad kierunkami reformy praktyk edukacyjnych lub gdy chodzi o krytykę założeń normatywnych leżących u podstaw dogmatyki prawa) i konieczne jest w jego opinii skierowanie uwagi współczesnej teorii i filozofii prawa na nowe możliwości oferowane przez tzw. perspektywę postanalityczną.

Analiza prawa w sposób postanalityczny, oprócz formalnego badania zjawisk językowych i normatywnych związanych z interpretacją i stosowaniem prawa, proponuje wzbogacenie teorii analitycznej o kontekst społeczno-politycznego wymiaru funkcjonowania prawa, a więc o uwzględnienie w nauce prawa etycznych, politycznych i społecznych uwarunkowań badanych przez nią problemów badawczych. Autor wykorzystuje tę nowatorską metodę (z jednej strony „antyfundamentalistyczną” i „antysystemową”, a z drugiej nieprzekreślającą dokonań tradycyjnej analitycznej teorii prawa) do znalezienia nowych odpowiedzi na wciąż powracające pytania o kierunek edukacji prawniczej czy o „naukowość” dogmatyki prawa, analizując przy tym różne dotychczasowe modele nauki i nauczania prawa. Autor prowadzi więc rozważania z powyższej perspektywy m.in. na temat tego, z jakich powodów konieczne są zmiany w sposobie myślenia o tych zagadnieniach, przy czym jego dociekania podporządkowane są znalezieniu narzędzi dla teoretyków i praktyków prawa do identyfikowania najnowszych dotyczących prawników wyzwań wynikających z gruntownych współczesnych zmian politycznych i społecznych.

Warto przy tym zatrzymać się przy sposobie, w jaki W. Zomerski podchodzi do postanalitycznej teorii prawa, gdyż sprowadza on tę tradycję do dwóch zasadniczych elementów: do założenia o zakorzenieniu prawa w bieżących praktykach społeczno-politycznych (czyli do tzw. społecznej ontologii prawa) oraz do przyjęcia jako jej nadrzędnego celu społecznej legitymizacji prawa. Według pierwszego z tych założeń, prawo ujmowane jako przedmiot badawczy nie powinno być traktowane nadal tylko jako jednolite i neutralne zjawisko językowe i normatywne, tj. jako zjawisko w pełni niezależne od otoczenia politycznego i społecznego, którego treść możliwa jest w całości do „odkodowania” w drodze semantycznej i logicznej analizy terminów używanych w tekstach prawnych razem z ich wzajemnymi, systemowymi powiązaniem. Filozofia postanalityczna uwzględni bowiem

⁶ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 13.

⁷ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 262.

w prawie też jego „pozajęzykową” stronę, tj. bada również prawo jako skomplikowaną, stale odtwarzaną w społeczeństwie praktykę społeczną, której rzetelne zbadanie wymaga zastosowania metod i pojęć również z zakresu filozofii społecznej, socjologii czy nauk politologicznych. Jeżeli zaś chodzi o cele perspektywy postanalizycznej, to nadrzędną motywacją do prowadzenia badań przez „postanalizyka” okazuje się nie doprecyzowanie czy uporządkowanie pojęć używanych w nauce prawa (jak w przypadku analitycznych kierunków w teorii prawa), lecz pozyskanie dla prawa nowych sposobów jego legitymizacji we współczesnym społeczeństwie demokratycznym (w związku z tym, że, po pierwsze, prawo stanowi u swoich podstaw praktykę społeczną wymagającą ciągłego uznania ze strony wspólnoty demokratycznej dla niezakłóconego działania, a – po drugie – jest ono jedną z najistotniejszych praktyk społecznych, ponieważ, wobec nieuchronnej opozycyjności interesów w tej wspólnocie, ich wyrażanie i uzgadnianie w ramach środków prawnych zapewnia jej pożądaną stabilność i integralność⁸). Innymi słowy, podstawowym celem myśli postanalizycznej – wyznaczającym też kierunki i metody jej rozważań naukowych – jest przygotowanie gruntu pod „odbudowę społecznego zaufania do prawa ze strony świata zewnętrznego” (czyli – najogólniej rzecz biorąc – ze strony społeczeństwa demokratycznego z jego laickim, tzw. zewnętrznym spojrzeniem na prawo). Centralnym punktem odniesienia jest więc dla autora pojęcie „demokratycznej wspólnoty”, rozumianej bardzo szeroko jako najwyższa możliwa forma życia wspólnotowego⁹, będąca z jej deliberatywnością i inkluzywnością też jednocześnie „ostateczną instancją” dla wszystkich należących do niej praktyk społecznych, w tym dla teorii i praktyki prawa.

Należy przy tym jednak podkreślić, że choć autor przeciwstawia tak rozumiane demokratyczne społeczeństwo obywatelskie „światu wewnętrznemu” (czyli stojącej niejako po drugiej stronie barykady profesjonalizowanej rzeczywistości prawników i badaczy prawa), to nie oznacza to, iż celem jego teorii jest ostatecznie wykluczenie (w duchu populizmu politycznego) z perspektywy postanalizycznej świata prawników wraz z pominięciem ich „wewnętrznego spojrzenia” na prawo – autor dąży tu bowiem jedynie do próby „mediacji pomiędzy światem prawa a światem zewnętrznym”¹⁰. Na marginesie trzeba również stwierdzić, że cele, jakie W. Zomerski stawia metodzie postanalizycznej odróżniają ją również w jego opinii od podejścia przyjmowanego przez tzw. nurty krytyczne w filozofii prawa (tj. wszelkie teorie inspirowane filozofią *French Theory* czy *Critical legal studies*). Autor wprost przyznaje, że bliższa jest mu filozofia amerykańskiego pragmatyzmu (którą charakteryzuje nawet jako „postawę trzeciej drogi pomiędzy podejściami analitycznymi i krytycznymi”¹¹) i nie podziela sceptycyzmu „critsów” wobec możliwości istnienia autonomicznej „naukowej” myśli o prawie i trwałego uprawomocnienia dla prawa, przyjmując w zamian, iż i jedno, i drugie jest nadal konieczne we wspólnocie demokratycznej ze względów funkcjonalnych¹²

⁸ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 337.

⁹ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 33 i n.

¹⁰ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 49.

¹¹ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 31 i 48.

¹² Zgodnie zresztą z podstawowym normatywnym założeniem pragmatyzmu w myśl którego wbrew wszelkim sceptykom przyjęcie przez teorię filozoficzną określonego obrazu świata jest zawsze uzasadnione tym, że jest to konieczne, aby teoria ta mogła w świecie funkcjonować. Twierdzenia interpretacyjne na temat tego, co uchodzi za prawo postanalizyczne teoretyk powinien zatem uważać za pragmatyzmem, za istotne i konieczne, ponieważ ostatecznie mające daleko idące praktyczne konsekwencje społeczne dla tego, czym prawo się staje (jak i dla całej demokratycznej wspólnoty, do której należy prawo rozumiane jako praktyka społeczna), i bez znaczenia jest przy tym dla niego fakt, że twierdzenia filozofii postanalizycznej z konieczności nie mogą mieć charakteru transcendentnego opisu obiektywnie istniejącej rzeczywistości.

(przy czym autor podkreślił również w recenzowanej publikacji, iż jego zdaniem odbiorowi postanalizycznej filozofii w Polsce „zaszkodziło” utożsamianie jej programu z nurtami krytycznej filozofii prawa¹³). W publikacji brak jest jednak niestety szerszego wyjaśnienia podobieństw i różnic pomiędzy metodologią „postanalizyczną” stosowaną przez jej autora a „ponowoczesną” perspektywą badawczą charakteryzującą nurty postmodernistyczne (w tym, przykładowo, brak jest odpowiedzi na pytania: czym dokładnie miałyby się różnić „antyfundamentalistyczny” charakter programu postanalizycznego od nurtów krytycznych i jak możliwe jest niejako „siedzenie okrakiem na barykadzie” pomiędzy analityczną teorią prawa, krytyczną filozofią prawa a jursycentryzmem, bez popadania odpowiednio w „dogmatyzm”, „anarchizm” czy „cynizm” tych kierunków; jak perspektywa analityczna może połączyć – niewątpliwie trudne do pogodzenia – „zewnętrzne” i „wewnętrzne” punkty widzenia na prawo, pochodzące z bardzo różnych tradycji badawczych).

Podsumowując powyższe, autor dokonuje w swojej książce rekonstrukcji genezy współczesnej polskiej dogmatyki prawa i edukacji prawniczej (wraz z ich całym filozoficznym i społecznym kontekstem) ostatecznie po to, aby zaproponować własny postanalizyczny obraz dla nauki i dla nauczania prawa, którego wprowadzenie w życie mogłoby w ocenie W. Zomerskiego przyczynić się do lepszej społecznej legitymizacji prawa, która to legitymizacja jest w tej teorii kluczowym elementem dla stabilnego funkcjonowania całej wspólnoty demokratycznej. Program badawczy autora na tym polu odzwierciedla też struktura recenzowanej publikacji, składająca się z pięciu podstawowych części. W pierwszej części rozdziału 1 autor rozwija ogólny kontekst filozoficzny i społeczny towarzyszący pisaniu recenzowanej publikacji (w tym kontekst wyzwań dla filozofii i teorii prawa związanych ze wciąż trwającym kryzysem praworządności czy toczącej się od lat debaty o „wyczerpaniu się” paradygmatu analitycznego w polskiej nauce prawa), a także opisuje główne założenia badawcze i cele postanalizycznej perspektywy na prawo. W części drugiej rozdziału 1 autor prowadzi szerokie filozoficzne i historyczne rozważania na temat źródeł nowożytnej nauki prawa oraz tradycyjnie przypisywanych przez nią dogmatyce i teorii prawa uzasadnień i funkcji. W rozdziale 2 W. Zomerski bada natomiast, w jaki sposób wybrane polskie teorie prawa ujmowały status i cele dogmatyki prawa – dowodząc przy tym, że znaczny wpływ na ich twierdzenia w tym zakresie miał fakt, iż początkowym celem wielu powojennych teoretyków było dążenie do „naukowości” i „apolityczności” oraz zdystansowania się wobec marksistowskiej filozofii prawa (autor dzieli przy tym polskie powojenne i współczesne teorie prawa – w ślad za rozróżnieniem metodologicznym z nauk społecznych – na teorie o nastawieniu „naturalistycznym” oraz na teorie o charakterze „antynaturalistycznym”). W rozdziale 3 przedstawiono różne podejścia wybranych polskich koncepcji do problemu polityczności w prawoznawstwie w kontekście tego, jak teorie te odnosiły się do związków polityczności z dogmatyką prawa (autor rozwija przy tym tezę, iż polska teoria prawa w mniejszym bądź większym stopniu dążyła głównie do zalegitymizowania nauki prawa

¹³ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 47. Twierdzenia autora w tym zakresie są najpewniej dalekim echem krytyki postmodernizmu przewijającej się w twórczości Artura Kozaka (na którą zresztą sam autor powołuje się wielokrotnie w publikacji). A. Kozak jednoznacznie negatywnie oceniał potencjał wszelkich nurtów krytycznych w prawoznawstwie jako kierunków myślowych z gruntu „wrogich” idei demokracji liberalnej oraz mających za cel „dekonstrukcję rządów prawa” i naukowego statusu teorii prawa – przyjmował on jednak w przeciwieństwie do autora czysto „wewnętrzny” (w rozumieniu nadanym temu terminowi przez Herberta Harta) punkt widzenia na prawo (zob. szerzej np. K. Staśkiewicz, *Trzy źródła jursycentryzmu – filozofia prawa Artura Kozaka*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2019/1, s. 91–93).

i jego dogmatyki poprzez nadanie im przymiotu „apolityczności” i wyparcie z badań ich nieodłącznych związków z politycznością). Autor wyróżnia w tym rozdziale aż trzy sposoby rozumienia polityczności w naukach społecznych (podejście tradycyjne, nowoczesne i postnowoczesne), przy czym jednocześnie w ślad za terminologią stosowaną w filozofii społecznej przez Chantal Mouffe odróżnia on potocznie rozumianą „politykę” od „polityczności” (czyli od szerszego pojęcia nieuchronnych antagonizmów społecznych toczących się w ramach każdej wspólnoty politycznej). W rozdziale 4 W. Zomerski przechodzi do zbadania, które ze zrekonstruowanych przez niego we wcześniejszych rozdziałach „teoretycznoprawnych obrazów” dogmatyki prawniczej ma obecnie największe znaczenie dla kształtu edukacji prawniczej oraz dokonuje krytycznego przeanalizowania tradycyjnie przypisywanych jej uzasadnień i funkcji (wyróżnia przy tym trzy postacie edukacji prawniczej – model zawodowy, ekspercki i obywatelski – a także reformułuje tradycyjny spór o cele edukacji prawniczej toczony pomiędzy zwolennikami praktycznego przygotowania do zawodu a zwolennikami kształcenia stawiającego głównie na teorię). W rozdziale 5 zestawia zaś dominujące koncepcje dogmatyki prawa i edukacji prawniczej ze współczesnym problemem deficytu społecznej legitymizacji dla prawa oraz – w reakcji na zidentyfikowane w tych koncepcjach braki – przedstawia też w przekonujący sposób swój własny program „demokratycznej nauki prawa” i „demokratycznej edukacji prawniczej”.

3. Konkluzja

Podsumowując, recenzowana publikacja kompleksowo objaśnia postanalityczną teorię prawa i w sposób poprawny wykorzystuje ją do nowego ujęcia tradycyjnych sporów wokół fundamentów edukacji prawniczej i dogmatyki prawa, ambitnie próbując położyć przy tym grunt pod „odbudowanie” społecznej legitymizacji dla prawa w czasach jej istotnego kryzysu. Autor płynnie przechodzi od zrekonstruowania genezy współczesnej polskiej teorii prawa (i jej różnych koncepcji dla nauki prawa i dla nauczania prawa) po przedstawienie własnej, oryginalnej propozycji. Wprawdzie – zgodnie z założeniami postanalitycznej filozofii – Wojciech Zomerski przyjmuje, że każda teoria społeczna „uwikłana” jest w badany przedmiot poznania i skupia się tym samym w swojej publikacji głównie na lokalnym, polskim dyskursie prawnym, to nie sposób mu czynić z tego zarzutu, ponieważ ewolucja polskiej myśli o prawie może być także traktowana jako pewien reprezentatywny przypadek dla wszystkich postsowieckich krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz jako ważny przyczynek dla ogólnej debaty nad współczesną rolą prawa i zagrożeniami dla jego stabilności w liberalnych społeczeństwach demokratycznych¹⁴.

Recenzowaną książkę należy zarekomendować przede wszystkim badaczom zajmującym się teorią i filozofią prawa, a także dydaktykom prawa i administracji, badaczom dogmatyki prawa i przedstawicielom innych nauk społecznych zainteresowanych współczesną „społeczną” rolą prawa. Publikacja niewątpliwie przejawia też dużą wartość dla studentów prawa i administracji, a także dla wszelkich innych początkujących adeptów praktyki prawniczej, którzy już czują pewien rozdźwięk pomiędzy tym, co jest im wpa-jane na zajęciach, a tym, jak pojęcie prawa wypada w rzeczywistości.

¹⁴ W. Zomerski, *W kierunku...*, s. 86 i n.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Kozak A., (2010). *Myślenie analityczne w nauce prawa i praktyce prawniczej*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Staśkiewicz K., (2019) *Trzy źródła juryscentryzmu – filozofia prawa Artura Kozaka*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”, 1, 79-93.
- Stambulski M., (2021) *Wiadomość od cesarza. Pojęcie prawa w teorii analitycznej i postanalitycznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zomerski W., (2023), *W kierunku demokratycznej nauki prawa? Dogmatyka, edukacja, postanalityczność*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.